

УДК 378.147

О.Г. ЛУГАНЦЕВА,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*

ТРЕНІНГОВИЙ ЦИКЛ ЯК КОНСТРУКТИВНИЙ ЕЛЕМЕНТ ТРЕНІНГОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Статтю присвячено характеристиці тренінгової технології навчання в професійній підготовці соціальних педагогів з точки зору її структури. Конструктивним елементом тренінгової технології навчання, який дає відчутний педагогічний ефект, пропонується розглядати тренінговий цикл, в основі якого лежить механізм зміни взаємодоповнюючих процесів екстеріоризації-інтеріоризації досвіду діяльності студентів – учасників тренінгу. Наведено структуру тренінгового циклу, що складається з трьох основних етапів та співвідноситься із загальновідомими етапами засвоєння діяльності в діяльній теорії навчання.

Ключові слова: професійна підготовка соціальних педагогів, тренінгова технологія навчання, тренінговий цикл.

Постановка проблеми. Сьогодні тренінг в умовах вищої школи став майже невід'ємною частиною методичного інструментарію як освітян – викладачів дисциплін, кураторів, наукових керівників, керівників гуртків, так і тих, хто опановує професійну діяльність, – студентів-практикантів, стажерів, представників студентських громадських організацій, волонтерів. Особливу роль тренінгова робота, задіяна з освітньою метою, відіграє в навчально-виховному процесі професійної підготовки майбутніх фахівців із соціальної педагогіки. Теоретично правильно розроблена тренінгова програма або тренінговий фрагмент заняття з дисципліни приносить на практиці успішний результат з технологічною обумовленістю.

Аналіз останніх досліджень. Власне теорії тренінгу в соціальній психології, в рамках якої і розвивався цей феномен, присвячено багато праць вітчизняних науковців, починаючи з радянського періоду. Серед них дослідження М. Васильєва, І. Вачкова, С. Дерябо, Ю. Ємельянова, Ю. Жукова, Т. Зайцевої, Г. Ковальова, С. Макшанова, Л. Петровської, О. Прутченкова, О. Сидоренко та ін.

Останніми десятиліттями особливу увагу дослідників привертає феномен використання тренінгової роботи в освітньому процесі. Результати цих наукових пошуків знайшли своє відображення в працях С. Бойко, Л. Ведернікової, М. Вовковінського, І. Донченко, Т. Жаровцевої, О. Зотової, Г. Ковальчук, Л. Козлової, Н. Мараховської, І. Мельничук, Н. Моревої, Л. Мороз, І. Панасюк, С. Смирнова, В. Стрельнікова, Н. Терентьевої, В. Федорчук, О. Чуйко, А. Щербакова та ін. Тематика застосування тренінгів з метою професійної підготовки фахівців соціальної сфери (соціальних педагогів, працівників) піднімалася у дослідженнях С. Литвиненко, О. Лугової, М. Малькової, І. Мельничук, Є. Муніца, Г. М'ясоїд, В. Павловського, С. Пашенка, Г. Уліцької, Т. Цюман.

Виклад основного матеріалу. Серед технологій навчання особливе місце займає група *інноваційних особистісно орієнтованих технологій*, до складу якої ми відносимо й тренінгову технологію. На основі змістового аналізу дидактичних понять, зробленого в ході дослідження проблем професійної підготовки соціальних педагогів, ми визначили техно-

логію навчання в професійній освіті як упорядковану сукупність засобів, форм і методів навчання, яка має формалізовану структуру згідно з алгоритмом застосування, забезпечує реалізацію певного етапу або окремого напряму процесу професійної підготовки фахівця. Враховуючи те, що особливістю тренінгової технології навчання, на наш погляд, є інтеграція інтерактивних (переважно групових) форм й активних методів навчання, що забезпечує високу інтенсивність здійснення процесу підготовки, ми запропонували визначати *тренінгову технологію навчання в професійній освіті* як впорядковану сукупність інтерактивних форм і активних методів навчання, яка має формалізовану структуру згідно з алгоритмом застосування й забезпечує інтенсивне опанування певним напрямом професійної діяльності.

Тренінгова технологія навчання (надалі «тренінг») завоювала велику популярність серед багатьох учасників освітнього процесу, особливо в кластері підготовки професіоналів системи «людина – людина». Висока результативність в освоєнні соціально-педагогічної діяльності досягається за рахунок застосування різних варіантів тренінгу в навчально-виховному процесі, основні з яких – це повноцінний варіант і фрагментарний. За будь-яких умов перед викладачем – розробником тренінгу (його варіантів) або просто «користувачем» готової продукції у вигляді тренінгової програми для конкретної дисципліни (теми) завжди постає питання щодо виокремлення відносно самостійної структурної одиниці, *конструктивного елемента тренінгу* як технології навчання. Такого елемента, за допомогою якого можливо вільно керувати процесом навчання студентів – освоєнням професійної діяльності, який дає можливість поетапно контролювати цей складний процес, тобто такого елемента, який забезпечує *відчутний педагогічний результат*.

Сутність тренінгу як педагогічної категорії, на наш погляд, не розкривається у спробах подати як системоутворюючий елемент у побудові тренінгової технології вправу (виконання дії), акт взаємодії, змодельовану ситуацію, або будь-який окремих прийом, техніку чи метод. Відокремлене застосування перелічених тренінгових «атрибутів» саме по собі не забезпечує проходження глибинних процесів появи необхідних новоутворень в учасників тренінгу і, відповідно, не може утворити чітку пояснювально-описову схему виникнення *педагогічного ефекту тренінгу*. Щоб досягти такого бажаного ефекту, необхідно, вочевидь, як конструктивний елемент тренінгу розглядати деякий більш великий, але в той же час неподільний – достатній і необхідний конструкт.

Виходячи з цього, в пропонованій статті ми охарактеризуємо сутність тренінгового циклу, запропонованого для розгляду як конструктивний елемент тренінгової технології навчання.

Вирішуючи дослідницьке завдання пошуку неподільного конструкта для розробки й побудови тренінгу як технології навчання, ми звернулися до спадщини вітчизняної педагогіки та психології і до сучасних теорій тренінгу. Як теоретичний базис ми використали концептуальні ідеї Л. Виготського і О. Леонтьєва про *механізми інтеріоризації та екстеріоризації*, П. Гальперіна, А. Подольського, Н. Талізної, С. Смирнова – про *поетапність формування розумових дій і понять* (у широкому розумінні й будь-якого виду діяльності), Н. Талізної, В. Кагана, І. Сиченікова, Б. Бадмаєва – про *задачний підхід* у навчанні (зокрема й у професійній підготовці спеціалістів), а також ідеї Т. Зайцевої щодо *логіки побудови групового процесу в ході тренінгу*.

З точки зору отримання педагогічного ефекту таким цілісним, неподільним конструктивним елементом тренінгу як педагогічної технології в професійному навчанні нам видається *тренінговий цикл*, що становить алгоритм керованої навчально-професійної взаємодії учасників тренінгу, включаючи тренерський склад, метою якої є досягнення окремих або набору заданих змін в особі майбутнього професіонала, тобто формування і розвиток необхідних для професійної діяльності особистісних новоутворень – конкретних професійних знань, умінь, професійно важливих якостей, ціннісних орієнтацій, набуття досвіду професійної творчості. В основі тренінгового циклу як психолого-педагогічного явища лежить механізм зміни взаємодоповнюючих процесів екстеріоризації-інтеріоризації досвіду діяльності учасників тренінгу. У своїй роботі Т. Зайцева вказує на фундаментальність цього механізму в основі тренінгу: «Процес трансформації поведінки учасників в процесі тренінгу являє собою *переходи між зовнішнім і внутрішнім (планами)*» [1, с. 51].

На наш погляд, у найбільш повному вигляді структура тренінгового циклу складається з трьох основних етапів та співвідноситься із загальновідомими етапами засвоєння діяльності в діяльнісній теорії навчання (П. Гальперін, Н. Талізін [2; 3]). Наведемо характеристику цих етапів, паралельно зіставляючи їх також із логікою побудови групового процесу, проаналізованого Т. Зайцевою.

На *першому етапі тренінгового циклу* провідну роль відіграють екстеріоризаційні процеси, які відбуваються в учасників під керівництвом тренера-викладача: виведення на зовнішній план наявного досвіду виконання певного виду професійної діяльності (або конкретних умінь, наявність знань), визначення рівня сформованості необхідних знань, навичок і умінь, професійно важливих якостей та інших новоутворень (тобто, по суті, первинна діагностика); створення мотивації до змін (до розвитку наявного або формування бажаного). З точки зору психології, відбувається «виведення з внутрішнього плану в зовнішній неконструктивних елементів і моделей поведінки» (Т. Зайцева). Саме тренер-викладач повинен організувати усвідомлення учасниками-студентами «нестачі» якоїсь частини власного професійного й особистого досвіду, несформованості вміння, нерозвинутої якості тощо. Поряд із цим докази актуальності й користності відсутніх або неналежно розвинутих новоутворень для успішного виконання будь-яких професійних дій повинні сформувати в учасників пізнавальну і навчально-професійну мотивацію. Цей етап тренінгового циклу відповідає змісту першого етапу шкали поетапного формування розумових дій і понять, на якому формується мотиваційна основа дії, за твердженням П. Гальперіна та його послідовників [2].

На *другому етапі тренінгового циклу* провідну роль починає відігравати інтеріоризація. Тренером-викладачем проводиться попередня пропедевтична робота з узгодження термінології, ознайомлення з професійним тезаурусом за темою. Потім предметом обговорення повинен стати зразок правильної професійної поведінки, або способу дій чи мислення, або конкретного результату у вигляді продукту тощо. Т. Зайцева цей етап групової роботи називає «побудова моделі ідеальної поведінки в зовнішньому плані» [1, с. 29–30]. Відповідно до діяльнісної теорії навчання – це момент складання первинних схем орієнтаційної основи дії (ООД), тобто систем «орієнтирів і вказівок, врахування яких необхідне для виконання дії, яка освоюється, з необхідними якостями і в заданому діапазоні» [2, с. 7]. В основному такі схеми складаються за другим та третім типом побудови, що відповідає другому й третьому типу навчання з точки зору діяльнісної теорії. Найчастіше в тренінгу використовують другий тип навчання, за яким повна система орієнтирів, вказівок і умов правильного виконання дії задається викладачем або в готовому вигляді, або складається тими, хто навчається, спільно з викладачем.

Безумовно, найскладнішим етапом тренінгового циклу є *третій етап*, правильне проходження якого повинні забезпечувати інтеріоризаційно-екстеріоризаційні взаємоперетворення. Відбувається закріплення еталонів діяльності у внутрішньому плані (за Т. Зайцевою) – це етап власне *виконання* діяльності, що формується. В ідеалі він охоплює чотири етапи процесу освоєння діяльності (від матеріалізованої форми виконання дії до виконання дії в розумовому плані, за необхідності – до автоматизації):

– *етап формування дії в матеріальній (матеріалізованій) формі*, коли суб'єкт здійснює орієнтування і виконання дії, яка освоюється, з опорою на зовні представлені компоненти схеми орієнтовної основи дії (рисунки на фліпчарті, фото-колажі, конспекти мінілекцій, протоколи «мозкових штурмів», нарешті, «голосові підказки» інших учасників тренінгу тощо);

– *етап «гучної соціалізованої мови»* – опора на зовні представлені засоби заміщується опорою на представлені у зовнішній промові значення цих засобів і дій з їх допомогою (зміст схеми *відображається в мові*, яка і починає виступати основною опорою для дії, яка «встановлюється»): учасник *промовляє* свої дії – інші учасники і тренер це уважно слухають, спостерігають (звідси «соціалізована мова»), контролюють і коригують (!);

– *етап формування дії в «мові про себе»*: відбувається поступове зникнення зовнішнього, звукового боку мови; основний зміст дії переноситься у внутрішній, розумовий план (цей етап зазвичай відпрацьовується під час виконання індивідуальних аудиторних та домашніх завдань для учасників тренінгу), включається самоконтроль;

– *останній етап шкали поетапного формування*: у свідомості залишається тільки кінцевий результат – *предметний зміст дії* (за П. Гальперініми); дія, яка освоюється, авто-

матизується, набуває вигляду безпосереднього моментального *бачення* вирішення проблемної ситуації.

Слід відзначити, що третій етап тренінгового циклу *майже ніколи не охоплює повністю* останній етап виконання діяльності, що формується. Своєрідний зовнішній контроль за правильністю засвоєння і відтворення дії (діяльності) може відбуватися за необхідності тільки у випадку проведення постсесійних зустрічей учасників тренінгу (повернення до теми тренінгу, що стала предметом тренінгового циклу) з урахуванням проходження достатньої кількості часу для автоматизації виконавчої частини. До речі, таке «повернення до вивченого» є зручним і логічним саме у форматі навчального процесу вищої школи.

Таким чином, повний тренінговий цикл дає можливість забезпечити майбутньому спеціалісту освоєння певного виду професійної діяльності або, наприклад, окремого вміння виконувати конкретну дію (залежно від критерію відбору змісту та логіки побудови окремого тренінгового заняття) з урахуванням усіх складових частин – мотивації, орієнтування, виконання, контролю та корекції.

Просування етапами та підетапами тренінгового циклу здійснюється за допомогою постановки та вирішення навчальних і професійних завдань, які виконують на кожному етапі різні функції (від мотиваційної до контрольної-корекційної). У структурі конкретного тренінгового циклу завдання може втілюватися у вигляді різноманітних інноваційних та традиційних форм і методів навчання: діагностичні методи, проблемні ситуації, кейси, інциденти, ділові та рольові ігри, проекти, презентації, самостійна робота, міні-лекції, ко-тренерство, методи рефлексії, дискусії, діалогові методи, евристика, мозкові штурми, арт-технології, методи само- та взаємооцінки, окремі тренінгові вправи тощо.

Відтворення тренінгових циклів у навчальному процесі професійної підготовки має деякі особливості: об'єктивно зумовлене випадіння деяких підетапів, скорочення часу на проходження певного етапу, варіативність форм та методів роботи, що реалізують навчальні й професійні завдання. Наявність зазначених особливостей підтверджує можливість і необхідність модифікації тренінгового циклу відповідно до конкретного змісту навчання, рівня готовності учасників, наявності методичного забезпечення тощо. Умовою успішності застосування тренінгової технології навчання (навіть у фрагментарному варіанті), на наш погляд, є проходження запланованого тренінгового циклу, який обов'язково повинен бути присвячений будь-якій відносно завершених темі (частині, блоку змісту навчання). Тема може не дорівнювати тренінговому заняттю (тренінговому дню) або академічним аудиторним годинам. За одне тренінгове заняття (тренінговий день) можливо вивчити до трьох тем, тобто пройти до трьох циклів за заняття (день). Дуже широка тема, навпаки, потребує для свого тренінгового циклу часу обсягом у кілька занять.

Наприклад, освоєння професійної діяльності соціального педагога в роботі із сім'єю реалізується відпрацюванням багатьох тренінгових циклів, тому що власне соціально-педагогічна робота із сім'єю є багатоаспектною розгалуженою різнорівневою системою діяльності зі складною внутрішньою структурою. Кількість тренінгових циклів, присвячених освоєнню цього напрямку діяльності соціального педагога, залежить від структурування змісту професійної підготовки.

Зазначимо, що, крім структури тренінгового циклу, який застосовується й у сукупності з іншими в логічній послідовності повної тренінгової програми, і самостійно як елемент традиційного заняття, для кожного тренінгового заняття (дня) повинна бути відпрацьована й своєрідна *інфраструктура*: перелік та послідовність завдань-вправ психогімнастики, фізичних завдань-вправ (на створення комфортної робочої атмосфери заняття), завдань-технік вирішення питань групової динаміки (за необхідності) та організаційних завдань.

Висновки. Таким чином, підбиваючи підсумок, нагадаємо, що конструктивним елементом тренінгу як технології навчання ми визначили тренінговий цикл, тобто алгоритм керуваної навчально-професійної взаємодії учасників тренінгу, включаючи тренерський склад, метою якої є досягнення окремих або набору заданих змін в особі майбутнього професіонала. На наш погляд, циклова побудова тренінгової програми або її фрагментів, які можуть бути застосовані під час вивчення тем дисципліни, частин і блоків змісту навчання в професійній підготовці соціальних педагогів, обумовлює й забезпечує появу педагогічного ефекту тренінгу. Пропонована нами стаття не претендує на всебічний розгляд проблеми щодо

використання тренінгової технології навчання в професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів. Найближчими перспективами подальшого дослідження обраної проблеми є розробка питань збалансованості циклової організаційної структури тренінгових програм, використання задачного підходу в конструюванні навчальних занять за тренінговою технологією тощо.

Список використаних джерел

1. Зайцева Т.В. Теория психологического тренинга. Психологический тренинг как инструментальное действие / Т.В. Зайцева. – СПб.: Речь; М.: Смысл, 2002. – 80 с.
2. Гальперин П.Я. Введение в психологию: учеб. пособ. для вузов / П.Я. Гальперин. – М.: Книжный дом «Университет», 1999. – 332 с.
3. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология: учеб. пособ. для студ. / Н.Ф. Талызина. – М.: Издательский центр «Академия», 1998. – 288 с.

References

1. Zajceva, T.V. (2002), *Teorija psihologicheskogo treninga. Psihologicheskij trening kak instrumental'noe dejstvie* [Theory of psychological training. Psychological training as an instrumental action], Rech' Publ., St. Petersburg, Smysl Publ., Moscow, Russia, 80 p.
2. Gal'perin, P.Ja. (1999), *Vvedenie v psihologiju* [Introduction to psychology], Knizhnyj dom "Universitet" Publ., Moscow, Russia, 332 p.
3. Talyzina, N.F. (1998), *Pedagogicheskaja psihologija* [Pedagogical psychology], Akademija Publ., Moscow, Russia, 288 p.

Статья посвящена характеристике тренинговой технологии обучения в профессиональной подготовке социальных педагогов с точки зрения её структуры. В качестве конструктивного элемента тренинговой технологии обучения, дающего ощутимый педагогический эффект, предлагается рассматривать тренинговый цикл, в основе которого лежит механизм смены взаимодополняющих процессов экстерниоризации-интериоризации опыта деятельности студентов – участников тренинга. Представлена структура тренингового цикла, состоящая из трёх основных этапов и соотносящаяся с общеизвестными этапами освоения деятельности в деятельностной теории обучения.

Ключевые слова: профессиональная подготовка социальных педагогов, тренинговая технология обучения, тренинговый цикл.

This article is devoted to the structure of the training learning technology in professional training of social pedagogues. The author considers a training cycle as a structural element of the training learning technology, which gives a pedagogical effect. At the heart of training cycle is the mechanism of change of processes externalization-internalization of the experience of students (training participants). The author presented the structure of the training cycle, which consists of three main stages and correlates with a certain stage of development activities in the activity theory of learning.

Key words: professional training of social pedagogues, training learning technology, training cycle.

Одержано 25.02.2015.